

Јован М. ДЕЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима

АНДРИЋЕВА ТРАВНИЧКА ХРОНИКА – СУСРЕТ ИЛИ СУДАР ТУЂИХ ЉУДИ И СВЈЕТОВА

Травничка хроника приповиједа о времену између 1806. и 1814. године, када су се у малом босанском граду Травнику срели представници трију тадашњих великих сила: Турске, Аустрије и Француске, везири и конзули. Сви су они – за Травник и за себе – туђини и странци. Сви су, међутим, у неком сукобу на историјској сцени и сви играју неку улогу у том позоришту сјенки и лутака. У раду се прате основне сижејне линије и главни носиоци улога.

Кључне ријечи: Роман, хроника, оквир, алегорија, иронија, писци, позориште, глумци, улога, маска, странац, везири, конзули, сукоб, религија, цивилизација.

Роман *Травничка хроника* Иве Андрића нашао се већ у часу објављивања (1945) у сјенци планетарно познатог романа *На Дрини ћуприја* (1945), касније овјенчаног Нобеловом наградом за књижевност (1961), а онда и једног од најзгуснутијих, најкондензованијих и најстроже компонованих романа не само у српској књижевности – *Проклете авлије* (1954). *Травничка хроника* је остала престрого вреднована и недовољно пажљиво прочитана, а и пажња тумача је више била усмјерена на однос романа према историји, односно историјској грађи и документима, а не на структуру романа, његово значење и вредновање (Šamić, 1962). А ријеч је о изузетном дјелу, које је у много чему најавило *Проклету авлију*.

Ово је једини Андрићев роман који у својем наслову има амбивалентну ријеч *хроника*, иако се Андрићу приписују још двије хронике – такозвана „Вишеградска хроника”, како се, не баш ријетко, назива *На Дрини ћуприја*, и „Сарајевска хроника”, односно *Омер-паша Латас*. Сам писац није давао повода за овакве типолошке ознаке својим романима; штавише, дистанцирао се од њих. Од свих својих романа једино је *Травничку хронику* већ насловом као хронику означио.

* jovandelic.delic@gmail.com

То може сугерисати повлашћени статус историје и поштовање историјске грађе у овом роману, о чему је довољно писано. Али то нас може навести на опасну редукцију романа на само историјска збивања и на историјске прилике у Травнику у периоду 1806–1814. године, односно на поједностављено схватање историјског романа као успостављања „реалне” слике свијета у одређеном периоду. При том се заборавља један од кључних Андрићевих поетичких ставова – да литература почиње тек када чињенице, па и историјске чињенице, почињу да лебде.

Вријеме о којем се у роману приповиједа ограничено је на непуних осам година: од краја октобра 1806. до краја маја 1814. године; вријеме поредиво са оним о којем приповиједа Толстојев *Рат и мир*. То је на свјетској сцени Наполеоново вријеме – доба његових ратова и освајања, али и суноврата до коначног пораза и слома. А на јужнословенској историјској позорници то је вријеме Првог српског устанка – Карађорђево буне – догађаја који је потресао турско царство и најавио даље и теже потресе који ће трајати цијело стољеће, па Наполеоновог продора у Далмацију и Боку, односно у близину турске царевине, па и Травника као најзападнијег мјеста те царевине. Турско царство се на свом западном ободу потресло споља – Наполеоновим продором – и изнутра – Карађорђевог буном. Погранична Аустрија је пажљиво пратила догађаје, припремајући се да у повољном историјском тренутку попуни упражњено мјесто, које ће настати поразом Наполеона, а касније слабењем и повлачењем, односно потискивањем Турске.

На дипломатском плану, те драматичне промјене и слутње онога што ће донијети крај деветнаестог и почетак двадесетог стољећа пратиће самим почетком деветнаестог вијека отварање конзулата, прво Француске, а онда и Аустрије, у малом везирском мјесту Травнику, које одједном добија на међународном значају постајући дипломатска позорница. То мало, тјескобно мјесто између брда која се „руше” према долини Лашве, мјесто које личи на *пролаз*, постаје мјесто сусрета и судара цивилизација, односно свјетских интереса Турске и западних сила – Француске и Аустрије.

Поједностављено је и нетачно рећи да је то сусрет и судар Истока и Запада, а при том под Истоком подразумевати Турску, а под Западом Аустрију и Француску. Андрићев роман, али и Андрић као историчар, далеко су од сваког поједностављења. Нити је Запад јединствен, нити је оно што се Истоком зове, а што обухвата Османско царство, међусобно усаглашено и повезано.

За тумачење романа важно је и када је писан и написан. Писац је сакупљао грађу дуго, у вријеме свога дипломатског службовања на југозападу Европе. Грађу је, очито, брижљиво чувао и носио собом и у најгорим временима. Судећи по приповијеткама „Љубав” (1926) и „Тишина” (1936), одавно је почео да ради на литерарном обликовању грађе за *Травничку хронику*, али испод текста романа стоји написано: „У Београду, априла месеца 1942. год.” (Andrić, 1986: 533). Роман је, дакле, написан априла 1942. у окупираном Београду, у пуном јеку Другог свјетског рата, у пуном налету Хитлеровог освајања свијета. Знајући за Андрићеве алегоријске текстове о Првом свјетском рату, али и за Андрићеву склоност алегорији, сасвим је природно и вјероватно да и овај роман може имати и алегоријско значење. Андрићев поетички став је Шехерезадин архетип – да је приповиједање одбрана од смрти. Априла 1942. је, као и октобра 1806, изгледало да је свијет, или барем Европа укљу-

чујући и Русију, добио господара и освајача. Андрићев роман приповиједа и о томе да се Наполеонов поход завршио катастрофално по Француску и понижавајуће по њенога конзула у Травнику.

Травничка хроника има пролог и епилог који граде прстен око романа са далекосежним алегоријским значењем. На почетку и на крају романа најугледнији травнички бегови ритуално пију кафу и пуше у Лутвиној кахфи – митизованом и издвојеном мјесту – и разговарају о доласку, односно одласку конзула. На почетку су веома забринути због доласка „влашких конзула”, странаца, туђина и непријатеља са којима може доћи свако зло. Најстарији и најугледнији међу беговима, Хамди-бег Тескеречић, каже да конзулска времена неће трајати вјечно и да су они – бегови – ту своји на своме. Стари мудрац не умије да изговори име цара од кога дрхти Европа – Бунапарта – што се мора протумачити као пишчева иронија. Хамди-бег већ у прологу вјерује да ће Травник видјети леђа конзулима који тек треба да дођу, што се у епилогу и потврђује. Остаће на крају побједничка тишина, пријатна беговима а страшна странцима. Потврђује се симболична слика простора, односно правника као *пролаза*. Прича о конзулима, односно о Наполеоновим походима и слому, има у Другом свјетском рату, у окупираном и бомбардованом Београду, одбрамбену алегоријску функцију. Повлашћени носилац алегоријског значења прстена романа јесте Хамди-бег Тескеречић, који потврђује Шехерезадин архетип као Андрићев поетички став.

Роман приповиједа како се у малом и тијесном Травнику сусрећу и сударају царски везири, француски и аустријски конзули и домаће становништво, свако носилац својих интереса, међусобно непомирљивих, чак и непријатељски супротстављених. Главни јунаци су – по својим функцијама и историјским улогама које играју у том живом позоришту – неминовно и непомирљиво у сукобу. Ту влада готово апсолутни несклад међу вриједностима; његошевски „состав паклене неслоге”. Отуда и метафора позоришта и глумаца у *Травничкој хронизи*, иначе честа у Андрићевим романима.

Мало, тјескобно мјесто Травник препуно је унутрашњих напетости. У њему столује везир, који је ту почесто доспио по каквој казни или својој несрећи, или му је дата прилика за доказивање ради даљег напредовања. Ниједан везир није из реда домаћих муслимана, већ је сваки странац, постављен и послат из Стамбола као оличење царске власти. Ниједан се не задржава дуго у Травнику. За седам и по година, о којима роман приповиједа, промијенила су се тројица везира: Хусреф Мехмед-паша, Ибрахим Халими-паша и Али-паша.

Домаће становништво, нарочито муслимани, не прихвата ниједног везира као „свога”, нити било који може биди добар. За њих је сваки нови гори од претходнога, а „најбољи је онај који је дошао до Прибоја, па се одатле вратио у Стамбол и никада ногом није ступио у Босну”. Сваки везир је *туђинац* и *странац* који Босну и Травник доживљава као злу судбину, казну или пакао. Везиров једини ослонац је његова пратња; све друго је несигурно и непоуздано. Од домаћег свијета, па и муслиманског, одвојен је језиком, образовањем, навикама, културом и поријеклом. Хусреф Мехмед-паша је Ђурђијанац; дјететом је као роб доспио у Цариград, а већ као тридесетогодишњак постао везир у Египту, одакле је – послјије тамошњег неуспјеха – доспио у Босну. Љубитељ мора и живота на мору, запао је у босанску зиму

и континенталну затвореност, па је Босна за њега диваљ и пуст крај; ужасна туђина на који се никако није могао навићи.

Упркос великим овлашћењима, над везиром је неизвјесност и царски мач, односно свилен гајтан. Зато мора бити звјерски опрезан према гостима, поготову царским изасланицима из Цариграда, који носе јавно похвале и скупе дарове за везира, а скривено катил-ферман и свилен гајтан. У игри која личи на позоришну трагикомедију, Мехмед-паша је бржи и лукавији од својих непријатеља, па ће отровом предухитрити целата. Привидно господар који управља Босном у име самога султана, везир је странац у дивљем и туђем свијету, смртно угрожен од онога у чије име влада.

Мехмед-пашу смјењује стари Ибрахим-паша, рушевина која хода; гротескна фигура која личи на птичје страшило, али ипак глумац у овом Андрићевом позоришту: он је кип бола који достојанствено лаже, тежак, непомичан и хладан. Опсједнут свргнутим султаном Селимом III и његовом злом судбином, он је у свом унутарњем лудилу страшнији од свога спољашњег страшног изгледа. Тврд у својој хладној несрећи, он је дубок меланхолик чија лична и породична судбина потврђује његов песимизам. Он зна да догађаји много не зависе од човјека, али је човјеково како ће те догађаје јавно примити. Отуда његова хладноћа и глумљено достојанство гротескне фигуре – достојанство птичјег страшила. Упркос везирском положају, богатству, бројној породици и минулој слави, завршиће живот у прогонству, породица ће му потријемити од куге, а богатство ће му опљачкати моћни и анонимни грамзивци.

Трећи везир, Али-паша, потпуно је супротан својим претходницима: овај неуки, сурови и криви управљач само признаје силу и насиље, несвјестан да се само насиљем и крвопролићем не може ни дуго, ни успјешно, а поготову не трајно управљати народом. Превише се поуздао у своје сурове Арнауте.

Иако изразито различити, ниједан везир нема присан контакт с Босном ни са њеним становништвом, без обзира на то што су и Босна и њени људи под везирском управом. Сваки је туђин и странац. Царска власт и домаће становништво су у пуном неразумијевању све до Али-пашине крваве страховладе и народне побуне. Али и сам султан је према везирима неповјерљив, па их често мијења и пријети им драконским казнама. Хијерархија власти подразумијева неизбјежну хијерархију страха и близину смртне опасности. Та удаљеност и отуђеност везира од земље и народа којима управљају, међусобно потпуно неразумијевање, законита је константа у овом роману. Врховна власт је туђа и страна Босни и њеном међусобно супротстављеном становништву. Зато су природни страх, мржња и непријатељство домаћег становништва према везирима; зато је најбољи онај везир који није ногом ступио на босанско тло, а сваки који ступи јест зло које ваља подносити.

Запад оличавају конзули: француски, Наполеонов – Давил – и аустријска двојица – фон Митерер и његов насљедник фон Паулић. При Давиловом доласку у Травник домаћи Турци су се правили као да га не примјећују, а хришћани се нијесу смјели освртати. То је већ наговјештај односа међу супротстављеним свјетовима у *Травничкој хроници*. Одмах по доласку Давил пада у „неочекиван тродневни затвор”, пошто је дошао у вријеме Бајрама, чиме му је свака активност ограничена. Осјећао се у Травнику „изгубљен у овој дивљини”, „у дугој ноћи”; сагледавао ретроспективно свој живот који му се указивао као нов, непознат, па и стран, те је

у најдубљим тренуцима самоспознаје *изгледао самоме себи непознат и странац*. Приликом прве посјете везиру доживио је понижење и излив травничке мржње и презира домаћег становништва, тако да ће му тај кратки, мирни пут остати урезан у памћење као тежак и значајан сан. Отварање капије на везировом Конаку приликом првог пријема доживио је као отварање позорнице, па се тема позоришта и јунак као глумац везују и за његову сижејну линију. На тој позорници ће Жан Давил „непуних осам година играти разне сцене једне исте, тешке и неблагодарне улоге” (Andrić 1986: 35). И Давил је, као и везири, странац и глумац, с тим што је он стран и непознат и самом себи. Ово страшно осјећање странца појачава се при крају романа, када је Давил нагло урушен и остарио, сам и напуштен, без новца пред неизбјегну поразну и понижавајућу селидбу из Травника, а у тренуцима предосјећања неминовног Наполеоновог пораза *туђа му је чак и сопствена коса на глави* (Исто: 454); чак му се и његово животно пјесничко дјело – *Александрида* – недопјевано и никад завршено, показује као *сувишно* и као *логички и временски апсурд*.

Давил ће и свога првога сарадника, младог Дефосеа – доживјети као *туђина и странца*. Уз то, Босна је за њега фатум зла и проклетства, а становници као дно примитивизма и „дно стварности”. Капија Конака – везирове резиденције – пореди се, из Давилове психолошке перспективе, са ружним циновским устима гротескног чудовишта, па ће приликом посјета везиру и сам конзул бити прогутан и доспјети у утробу тога чудовишта. Ту ће француски конзул доживјети *дно стварности* и отуда ће се понекад враћати *као из гробнице*.

Долазак аустријског конзула фон Митерера још више је узнемирио домаће Турке него долазак Француза, иако су прикривали своју мржњу на „најезду странаца”. Двојица конзула са породицама, практично без пратње и помоћног особља, доживљавају се као *најезда странаца*. О томе какав је однос чаршије према конзулима најбоље казује исказ једног чаршилије; „Једно шаров, а друго гаров. Оно пас, а ово му брат” (Исто: 108).

Конзули су противници већ по функцији прије него што су се срели и упознали. Давил сматра својим великим дипломатским успјехом што је успио да задржи колегу аустријанца четрнаест дана у Дервенти, у понижавајућем положају, плаћајући то понижење колеге супарника сувим златом. Аустријски пуковник Јозеф фон Митерер с лакоћом окреће римокатолике у Босни против безвјерног, револуционарног француског, Наполеоновог конзула. При том упозорава на француску ратну војну пријетњу Босни, на ратну опасност због присуства француске војске у Далмацији, чиме успијева да демонизује францускога колегу. Фон Митерер је за Давила сувише стар, а Давил дјелује фон Митереру млад и неозбиљан за деликатан дипломатски посао. Од првог сусрета су заузимали комичан „надувен званичан став” док су им глас и очи скривали потиснуту заједничку жалост и међусобно дубоко разумијевање истинских сапатника у тијесној касабии. У извјештајима о првом сусрету обојица пишу о „бескрајном двобоју двојице дивова по оштроумности”, с тим што сваки себе представља као побједника. Њихову комичну позицију најбоље илуструју два поређења: конзули су се међусобно упорно борили као закрвљени пијевци, али су их тежак живот и зла судбина упућивали једног на другога, нарочито у тренуцима болести и породичне несреће као што је болест и смрт Давиловог сина, или у тренутку обнављања породице и рођења Давилове ћерке. Обојица су морала да живе у

тешким условима и да се боре са спорим и непоузданим турским властима. Али та „двојица прогнаника” радила су свим средствима и на свим подручјима један против другог и у тој борби су личили на позориште лутака: „*као две послушне лутке на дугим конопцима*” (Исто: 118) (Подвукао Ј. Д.).

Иако је војнички крута, једнострана и недовољно продуктивна фигура, и фон Митерер је глумац: прича како Француска спрема напад на Аустрију, скривајући војне припреме своје земље против Француза.

Фон Митерера смјењује млађи, полетнији, несаломиви фон Паулић – „царски аутомат” по ефикасности и предузимљивости – тврд као стијена и хладнији од леда, прејак противник урушеном и уморном Давилу. Он ће бити тај који ће, наизглед учтиво и саучеснички, а заправо цинично, обавијестити писмом француског колегу о Наполеоновом слому и дефинитивном крају. Тако Француз од аустријског конзула сазнаје о пропасти своје државе, што несумњиво јесте дипломатски пораз, чак и понижење.

Најзад, домаће становништво је разједињено, чак међусобно непријатељски супротстављено. Муслимани – бивши хришћани који се међусобно осјећају и зову као домаћи Турци – неупоредиво су у најповољнијем положају. Они су „чаршија”; језгро градског становништва; они држе чаршију и затварају је углавном у данима одсуства власти. Тада наступају кратки периоди својеврсног колективног лудила, ирационалног излива бијеса и насиља, терора и злочина. На мети су прво православци, Срби, које хватају по чаршији или их доводе са стране, садистички муче, даве конопцима, одсијецају им главе и набијају на коље, па на комаде људског меса скачу гладни чаршијски пси, или их удављене, већ мртве, вјешају. Дјеца присуствују уживајући у злочину и замачу у људску крв своје ножиће. Ове сцене мучења и масовног крволочног лудила и насиља имају своје упориште у историјским документима. У насиљу по правилу предњаче најнижи и најнедостојнији мушкарци.

Између „домаћих Турака” и „влашких конзула” влада неповјерење, отворена мржња до нескривеног непријатељства, што се види на више мјеста у роману, а нарочито приликом првог Давиловог проласка кроз чаршију и посјете везиру.

Православци немају никакву заштиту и наивно, лудо и неосновано сањају о доласку трећег, руског конзула, који би их заштитио. Њихове црквене старјешине су изложене притиску и терору, а митрополит им је странац, Грк. Па ипак ће браћа Фуфићи наћи некакав новац за откуп свога измученог и затвореног јеромонаха Пахомија; човјека скупе ријечи и свезаних уста, који ће само једном показати своје курјачке зубе и изговорити реченицу:

„Слушај шта ти кажем, комшија: избиј ти то из главе!” (Исто: 424).

Та реченица је праћена неким веселим подругљивим, чак радосним објешењачким смијехом и упућена је на уво Давни, који је јавно образлагао како сви хришћани треба да се окрећу Французима, јер ће Наполеон још овога љета покорити једину преосталу непокорену Русију. То је на тренутак отворило јеромонаха, да би се одмах потом затворио тврђе од дубровачке браве.

Ипак се некако на периферији одржава живот и међу Србима; пече се ракија уз присуство анонимног гуслара и под будним оком мајстора Танасија, свог усмјереног на ватру, казан и танак млаз драгоцјене течности, у чију славу је исписан цио један пасус. Газда Петар Фуфић одржава ватром и ракијом живот и наду у опстанак,

а божји човјек, гатар и пророк Марко из Цимрија, безазлен и на посној храни, прориче горке и тешке дане и догађаје.

Римокатолици су се уздали у заштиту бечкога цара, односно аустријског конзула и представљени су у роману упечатљивим фигурама фратора; чак њих четворица се јављају под пуним именом: фра Лука Дафинић, фра Мијо Ковачевић, фра Иво Јанковић и фра Јулијан Пашалић. Сви се изразито критички односе према Наполеону и његовом ставу према папи.

Зато су Наполеону изразито наклоњени Јевреји, па и француском конзулу, јер је француски цар за њих „добар као добар отац”, што је изазвало подозрење хришћана.

Сви ће се наћи на удару Али-пашиног зулума и зле управе насиљем, када се у народ утјерује страх у кости, а из народа се исисава и истјерује новац. Када Али-паша затвара братре, Јевреје и јеромонаха Пахомија, фон Паулић се одмах залаже за братре и ослобађа их, Давил и за братре, а нарочито за Јевреје, па су и они ослобођени, а једино нико не моли за Пахомију, па ће православнога свештеника откупити његови Срби, газде Јован и Петар Фуфић.

Међу „домаћим становништвом”, дакле, постоје изразите разлике у статусу, супротности и напетости све до терора и садистичког убијања, безакоња и колективног лудила.

Пошто смо у кратким цртама представили везире, конзуле и четвороструко домаће становништво, показавши напетости и супротности међу њима, задржаћемо се кратко на односу конзули–везири. Хусреф Мехмед-паша је дошао као најва конзулских времена, с великим поштовањем за Наполеона и за све француско, што је било врло повољно за Давила. Али и везир је не само велики глумац већ и режисер. Управо је његова крвава глума и режија ужаснула француског конзула. Ријеч је о смрти капицибаше у везировом Конаку.

Као миљеник свргнутог султана Селима III, Мехмед-паша је био изложен смртној опасности. Султанов капицибаша доноси Мехмед-паши на дар јавне почести, скупце дарове и ферман којим се потврђује његово везирство на Босни, али и тајни катил-ферман с планом о убиству. Мехмед-паша зове у посјету конзула и глуми срећног човјека, јер је стекао наклоност и повјерење новог султана. Везир је сазнао да му капицибаша доноси смрт, па га је предухитрио непримјетним тровањем, уз наизглед срдчан и пријатељски дочек и пријатељску вечеру приређену њему у част. У тровању је имао деликатну улогу Давна, конзулов службеник, тумач и љекар. Живот постаје крвава представа. Сјутрадан Давна обавјештава Давила о капицибашиној изненадној смрти. Везир глуми дубоку потресеност, а Давил схвата да живи међу злочинцима и убицама и да не може бити сигуран ни у свој живот у крвавом позоришту сјенки. Ријеч је о дубоким цивилизацијским разликама двојице људи, припадника различитих цивилизација, упркос личној наклоности и пријатељству.

Други неспоразум тиче се такође позоришта, односно Расинове драме *Бајазет*. Конзул доноси везиру, као љубитељу позоришта, дјело репрезентативног француског писца с оријенталном тематиком, увјерен да чини најбољи и најпригоднији гест за француско-турске односе. Давил наглас чита драму уз помоћ лошег Давниног превода, а код сцене разговора између Бајазета и султаније везир прекида читање смијући се „безобзирношћу човека друге цивилизације” уз коментар да тај пјесник не зна шта говори: искључено је да велики везир упада у султанов харем и разго-

вара са султанијом. Од добре атмосфере и очекиване књижевне блискости није остало ништа осим дипломатског неуспјеха. Цивилизацијски неспоразуми су крупни, упркос личној блискости и доброј намјери двојице образованих људи. А колика је међусобна блискост конзула и везира види се и по томе што Давил једини зна дан Мехмед-пашиног одласка и што се праштају присно и пријатељски.

И Ибрахим-паша је много ближи француском конзулу него фон Митереру, али и са њим долази до два крупна неспоразума. Први је погибија на превару Французима наклоњеног капетана Церића, чији живот Давил није успио да измоли од везира. Та конзулова молба показује дубоко неразумијевање турске власти и представља неку врсту дипломатског инцидента. Други неспоразум је страшнији и Давил га доживљава као *дно стварности*: Ибрахим-паша, у присуству оба конзула, наређује да се, уз друге ратне трофеје, проспе гомила одсјечених и усољених људских ушију, како би се показала величина турске побједе над српским устаницима. Пред том сценом конзули су остали слеђени. Ријеч је, очито, о цивилизацијском шоку.

Али право, неуког, крвавог и суровог управљача Давил ће упознати први пут у сусрету са трећим травничким везиром, Али-пашом и његовим Арнаутима. Ту је сваки контакт цивилизацијски неспоразум, упркос личној везировој љубазности према конзулу.

Иако и конзули и везири доживљавају Босну као страшно и зло мјесто са злим људима, свој боравак у њој као проклетство и прогонство, а себе као туђинце, странце и прогнанике, постоји понеки лик који покушава да према Босни изгради другачији однос. Такав је „млади конзул”, односно Давилов помоћник Дефосе. Одликују га брзина расуђивања, смјелост у закључивању, знање турског језика, познавање безброј чињеница, бистрина ума и оштрина духа, осјећање стварности, сјајно памћење, начитаност, одговорност за свијет и сазнање, одсуство предрасуда, креативност, спремност на контакт и комуникацију, радозналост, али и атлетска грађа и физичка љепота. Он не мисли о Босни као о проклетој земљи и оличењу зла, већ се окреће свијету у који је бачен и пише књигу о животу у Босни. Он је увјерен да се одлучне битке за одржавање личности морају водити тамо гдје је човјек бачен, а човјек је ријетко у прилици да бира мјесто гдје ће га судбина бацити, посебно у драматичном историјском времену.

Представа о Босни као фатуму зла јесте – увјерен је Дефосе – искривљена представа странаца. То што је странцима у Босни живот тежак и непријатан не доказује ништа. Не може се вриједност и значај једне земље мјерити по томе како се у њој осјећа конзул једне стране земље. Дефосеу се земља отвара и он чита из њених слојева њену прошлост. Ту је све некропола над некрополом, светилиште на светилишту. Изнад римске цесте је средњевјековна калдрма, а изнад ње турски друм. Све су то, а нарочито гробља, докази континуитета живота, а не пустоши. Давил помишља да би овај младић могао да објасни и оправда „све страхоте и ругобе ове земље”. Он то доиста и чини пишући књигу о Босни; књигу која је сва о другом и о стварној стварности. Захваљујући том живом осјећању стварности, Дефосе има способност да објективно анализира живот око себе, па и гробља као информације о животу.

„Млади конзул” посјећује повученог и затвореног јеромонаха Пахомија, кога нико не штити; улази у јеврејске куће; разговара са братрима и склапа пријатељс-

тво са младим фра-Јулијаном Пашалићем; обилази позориште; гледа како се мјери роба и продаје вуна; како сељак купује косу; одлази код најзанимљивијег јунака у роману, Марија Колоње, и води с њим незаборавни разговор. Зато ће се у одласку сјетити само овога јединственога доктора. Дефосе одмах увиђа значај и изузетност свијећом вјечно освијетљеног Абдулах-пашиног гроба и брзо сазнаје историју његовог живота. Жива и чулна младост усмјерава „младог конзула” према дјевојци Јелки и према госпођи фон Митерер, али му отвара очи и за чобаницу с преслицом у руци, у камењару и трњаку, без видљивога стада.

Дефосе се критички односи према Наполеоновим ратовима и још критичкије према Давиловој поезији, иако познаје класицизам и са лакоћом цитира Боалоа. Млад, жив, с урођеним јединством знања, разума и интуиције, Дефосе је брзо продирао у суштину ствари, не задовољавајући се туђим предрасудама, иако није лако двадесетчетворогодишњем Парижанину живјети бачен у „турски Травник”, у „прву велику пробу за живот”. Он је брже и боље упознао Босну и Травник од било кога странца који је туда прошао за конзлских времена, а прошлост Босне боље и од самих Травничана.

Значајно мјесто у *Травничкој хронизи* имају припадници „трећег света”. На то указују два велика проучаваоца Андрићевих дјела: Иво Тартаља (Тартаља 1979) и Радован Вучковић (Вучковић 2011). О лику Марија Колоње Тартаља је писао тако да још дуго неће бити потребно да се овај лик изнова освјетљава. Њовани Марио Колоња – *dottore illirico* – један је од најуспјелијих и најзагонетнијих Андрићевих ликова. Његовом обликовању писац је посветио посебну пажњу: он је као књижевни јунак претрпио највише измјена у односу на свог историјског прототипа (Šamić 1962: 68). Изузетном способношћу и болесном склоношћу ка уживљавању до идентификације са другим Колоња је Ђамилов претеча и најава кључног композицијског решења у *Проклетој авлији* (Тартаља 1972: 211–222). Тако се, наиме, може разумјети његов исказ: „Ја сам... ја сам [...] Турчин... јесам Турчин бољи од тебе” (Andrić 1986: 349), чиме се потврђује далекосежност и погубност првога лица и наговјештава чувено Ђамилово „признање”, односно средишња композициона тачка у *Проклетој авлији*: „Ја сам то”.

Андрићев Колоња је скептик и филозоф кога карактерише аристотеловска *доследна несталност*; он је „способан за необичне залете, али сачињен од елемената који се лако једине са околином и носе у себи сталну тежњу да се вежу и поистовећују с оним што их окружује”. Он је сав служио једној страсти, без мјере, одређенога циља и обзира: „да продре у судбину људске мисли ма где да се она јавила и ма којим правцем ишла” (Исто: 288). Самим тим је морао бити „без корена и равнотеже”, отворен за све и свја. Овај „мјешанац” – као Џем и Ђамил – од оца Млечанина, рођеног у Епиру, и мајке поријеклом Далматинке, освјетљава Дефосеу Босну и Травник из посебног угла, залажући се за равноправност мисли изречене „у овој думачи” са оном у Паризу и Риму. Колоњина идеје, као и Дефосеове, блиске су неким Андрићевим идејама из дисертације, али и из *Знакова поред пута*.

И Колоња носи на лицу конвенционалну маску, али се испод ње крије крајње осјетљиво и трагично лице. Он најбоље зна и осјећа шта значи „родити се и живети на ивици између два света, познавати и разумевати и један и други, а не моћи ништа учинити да се они објасне међу собом и зближе, волети и мрзети и један и други,

колебати се и поводити целога века, бити код два завичаја без иједнога, бити свуда код куће и остати заувек странац: укратко: живети разапет, али живети као жртва и мучитељ у исто време” (Исто: 328).

Трагично је, дакле, припадати „трећем свету” и бити неминовно странац, расцијепљен и разапет између свјетова. Зато ће Колоња остати у Дефесеовој свијести као кључна личност и риједак дух. Трагично је распет посредовати и страдати у том посредовању.

Том „трећем свету” такође припадају тумачи и помало љекари Давна и Рота. Живот између свјетова усмјерио их је на довијање и прилагођавање, уз крупне менталне поремећаје који прате њихово неодређено поријекло и непоуздане идентитете. То је нарочито видљиво код Роте у тренуцима распадања његове личности, односно у судару са човјekom – хладном чврстом стијеном и сантом леда, фон Паулићем.

Давна је глумац са више образа; странац бачен у Травник. Недостатак стабилности, чврстог идентитета и јаке личности надокнађује претварањем и посједовањем мноштва маски. Суров према потчињенима, понизан према моћнима, са даром за глуму, спреман је да се савршено умијеша у злочин – тровање капицибаше – али га искупљује љубав према сину за кога све жртвује. Зато је захвалан Давилу што му је сину испословао намјештење, па му вјерно и одано служи.

Ликови „трећег света” настоје да припадају и осталим двома, да их премосте, али по правилу западају у провалије између свјетова. Није случајно Колоња нађен мртав у провалији.

И љекари, по природи свога посла, настоје да премосте свјетове и да спасавају човјека. Мада „ништа не говори, нигде не иде, ни с ким се не дружи, него гледа свој посао и своју кућу”, Мордо Атијас је спреман да помогне свима. Он наслеђује генерацијама преношена љекарска искуства, знања и вјештине, књиге и љекове, остајући „на свом месту, непомичан, хладан и ћутљив”.

Само с једним посјетиоцем се Морто Атијас задржао дуже, а то је „ликер” и травар фра-Лука Дафинић, због чијих љекарских послова је манастир често кажњаван и био на штети, а који је од срца помагао људима разних вјера и свјетова. Његов лик је моделован уз доста топлот хумора и нешто блаже ироније. Фра-Лука је био одушевљени и непоправљиви пријатељ болесног дијела човјечанства; он је на својој страни, за пријатеља, имао цијелу природу, а на супротној два велика противника: мишеве и братре.

Немогуће је успоставити хармонију међу завађеним и сукобљеним свјетовима, али је хвале вриједан сваки напор који се за ту хармонију бори. Човјек је у *Травничкој хроници* доминантно странац чак и када успостави присну везу у комуникацији са свијетом у који је бачен; чак и када тај свијет разумије и оправдава. Та позиција странца битно је обилежје човјековог положаја у свијету, његове егзистенције. Тако човјека види и осјећа и Марио Колоња. По том виђењу и осјећању човјека у свијету Андрић је близак Камију, иако се међу њима не може успоставити генетска веза. Камијево име – једно од ријетких – поменуће Андрић у својој свечаној програмској бесједи, стокхолмској бесједи, назвавши га *непрежаљени Ками*. Међу њима се, међутим, тешко може успоставити генетска веза.

Ипак се понешто и понеко вине и уздигне изнад и из травничке „думаче”, и стекне глас, равноправан или супериоран, ономе из Париза и Рима.

Литература

Вучковић Р. *Велика синтеза о Иви Андрићу*. Београд – Ниш, 2011.
Тартаља И. *Приповедачева естетика*. Београд, 1972.

*

Andrić I. *Sabrana dela Ive Andrića, Knjiga druga, Travnička hronika*. Sarajevo, 1986.
Šamić M. *Istorijski izvori Travničke hronike Ive Andrića*. Sarajevo, 1962.

Jovan M. Delić

ANDRIĆ'S *BOSNIAN CHRONICLE* – AN ENCOUNTER OR A COLLISION OF FOREIGN
PEOPLE AND WORLDS

Summary

Since it appeared, Andrić's novel *Bosnian Chronicle* has been in the shadow of the renowned *The Bridge on the Drina*, although it is an extraordinary and very carefully composed work. This paper does not take an imagological perspective, although it comes close to it, owing to the direction of the research.

The small Bosnian town of Travnik, the seat of viziers and an administrative center, was the place where different worlds and great powers of the time met and also collided between 1806 and 1814: Turkey, represented through its viziers, France and Austria, represented through their consuls. The novel follows the sujet lines of particular characters with special focus on their misunderstandings. Characters play their parts so that their comic and grotesque features come to the light, and occurring before the reader's eyes are alternately a puppet show and a bloody drama of a battle for one's bare existence. All foreigners – the viziers and the consuls, with the exception of Des Fosses and the doctor – see Bosnia as a cursed place and themselves as foreigners and aliens, even outcasts. Both the viziers, Turkish officials, and the consuls feel as foreigners.

Rare and extraordinary are those who are capable of penetrating Bosnia and sensing its rich and dramatic history, and also its no less dramatic present with heavy international and creedal opposites existing among the locals: the Muslims, Orthodox Christians, Roman Catholics, and Jewish. Andrić presented a Njegoš-like vision of the world as the „make of infernal discord”, but he also introduced a thin hope for the possibility of understanding that world, which is the first step towards solving the dramatic conflicts.

Key words: novel, chronicle, frame, alegory, irony, writers, theater, actors, role, mask, foreigner, viziers, consuls, conflict, religion, civilization.